

VECNE A OSOBNÉ ŽALOBY VO SVETLE KLASICKÉHO A JUSTINIÁNSKEHO RÍMSKEHO PRÁVA

prof. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
robert.brtko@flaw.uniba.sk

Vecne a osobné žaloby vo svetle klasického a justiniánskeho rímskeho práva

Príspevok je rozdelený do dvoch hlavných častí a je zameraný na analýzu vybraných rímskoprávných prameňov týkajúcich sa zaradenia žalôb buď do kategórie vecných žalôb (*actiones in rem*) alebo do kategórie osobných žalôb (*actiones in personam*). Cieľom príspevku nie je len predstaviť uvedené kategórie žalôb, ale prostredníctvom interpolačnej metódy pokúsiť sa dokázať tézu, podľa ktorej v justiniánskom rímskom práve kritérium delenia na žaloby vecné a osobné nebolo také jednoznačné, ako v predchádzajúcom klasickom práve. V klasickom práve vecné a osobné žaloby patrili do rámca civilného práva a ich delenie bolo jednoznačné: vecná žaloba predpokladala existenciu vecného práva, osobná žaloba zas obligáciu. Okrem toho sa v klasickom období rímskeho práva stretávame aj s osobitnou kategóriou, t. j. žalôb honorárneho práva, ktoré sa opierali o prétorský edikt. V justiniánskom období došlo k členeniu všetkých žalôb na žaloby vecné a osobné. To znamená, že aj žaloby, ktoré predtým mali svoju vlastnú individualitu, napr. dedičská žaloba (*hereditatis petitio*), publiciánska žaloba (*actio Publiciana*), rozdeľovacie žaloby (*actiones divisorieae*) a ďalšie, boli systematizované podľa tohto nového kritéria.

Sachliche und persönliche Klage in der Sicht vom klassischen und justinianischen römischen Recht

Der Beitrag wird in zwei wichtige Hauptteile geteilt und konzentriert sich auf eine Analyse der ausgewählten römischrechtlichen Quellen, was die Einordnung von Klagen betrifft, entweder in eine Kategorie

der sachlichen Klagen (*actiones in rem*) oder in eine Kategorie der persönlichen Klagen (*actiones in personam*). Das Ziel dieses Beitrags ist nicht nur die erwähnten Kategorien der Klagen vorzustellen, sondern auch zu versuchen, mittels einer Interpolationsmethode eine These zu beweisen, nach der das Kriterium der Teilung auf die sachlichen und persönlichen Klagen im justinianischen römischen Recht nicht so eindeutig war wie im vergangenen klassischen Recht. Im klassischen Recht gehörten die sachlichen und persönlichen Klagen ins Zivilrecht und ihre Teilung war eindeutig: sachliche Klage setzte die Existenz vom Sachrecht voraus, persönliche Klage dagegen die Obligation. Daneben treffen wir uns in der klassischen Zeit auch mit einer besonderen Kategorie, sog. Klagen des Honorarrechts, die sich ans prätorische Edikt stützten. In der justinianischen Zeit kam es zur Gliederung aller Klagen auf sachliche und persönliche. Das bedeutet, dass auch die Klagen, die vorher ihre eigene Individualität hatten, z. B. Erbschaftsklage (*hereditatis petitio*), publicianische Klage (*actio Publiciana*), Verteilungsklage (*actiones divisorieae*) und andere, wurden nach diesem neuen Kriterium systematisiert.

Actions in rem and in personam in the light of classical and Justinian Roman law

The paper is divided into two main parts and focuses on the analysis of the selected Roman law sources concerning the classification of actions either in rem (*actiones in rem*) or in personam (*actiones in personam*). The aim of the paper is not only to present the above-mentioned categories of actions, but also to try to prove, by means of the interpolation method, the thesis according to which in Justinian Roman law the criterion for the division between actions in rem and actions in personam was not as clear as in the previous classical law. In classical law, actions in rem and actions in personam were part of the civil law framework and the distinction between them was clear: an action in rem assumed the existence of a right in rem, an action in personam an obligation. In addition, in the classical period of Roman law we also find a special category of actions *ius honorarium*, which were based on a praetorian edict. In the Justinian period, all actions were divided into actions in rem and actions in personam. This means that even actions which previously had their own individuality, e.g. hereditary actions (*hereditatis petitio*), publician actions (*actio Publiciana*), distributive actions (*actiones divisorieae*) and others, were systematised according to this new criterion.

Kľúčové slová: actiones in rem, actiones in personam, actiones honorariae, klasické obdobie rímskeho práva, justiniánske obdobie rímskeho práva, interpolácie

Schlüsselbegriffe: actiones in rem, actiones in personam, actiones honorariae, klassische Zeit vom römischen Recht, Justinians Zeit vom römischen Recht, Interpolationen

Keywords: actiones in rem, actiones in personam, actiones honorariae, classical period of Roman law, Justinian period of Roman law, interpolations

Úvod

Žaloby, v rímskom práve najčastejšie označované pojmom *actiones*,¹ boli nástrojmi slúžiacimi na otvorenie súdneho konania zameraného na presadenie, vymáhanie alebo ochranu absolútnych a relatívnych subjektívnych práv. Klasický rímsky právnik Gaius vo svojich Inštitúciách dáva do pozornosti dva druhy žalôb: vecné žaloby (*actiones in rem*) a osobné žaloby (*actiones in personam*).

„*In rem actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse aut ius aliquod nobis competere, velut utendi aut utendi fruendi, eundi, agendi aquamue ducendi vel altius tollendi prospiciendiu, aut cum actio ex diverso adversario est negativa*“ (Gai Inst. 4, 3).

„Vecná žaloba je tá, ktorou vymáhame, že buď (nejaká) hmotná vec nám patrí alebo že nám patrí nejaké právo, napríklad užívacie alebo požívacie právo, právo prechodu, hnať dobytok, či viesť vodu, alebo právo stavať nad určitú výšku či právo na výhľad (z domu); alebo, ak protistrana žaluje (že tu také právo neexistuje), ide o negatívnu žalobu“.

„*In personam actio est, qua agimus, quotiens litigamus cum aliquo, qui nobis vel ex contractu vel ex delicto obligatus est, id est, cum intendimus DARE FACERE PRAESTARE OPORTERE*“ (Gai Inst. 4, 2).

„Osobná žaloba je tá, ktorou žalujeme niekoho, kto je nám zaviazaný z kontraktu alebo z deliktu a tvrdíme, že je nám niečo **POVINNÝ DAŤ, UROBIŤ, POSKYTNÚŤ** (zodpovedať, ručiť)“.

Prvá kategória žalôb chránila absolútne (predovšetkým vecné) práva, druhá zas relatívne (najmä záväzkové) práva. V období formulového procesu (ktorý sa etabloval v r. 17 pred n. l. zákonom cisára Augusta o súdnom procese – *lex Iulia iudiciorum privatorum* a ktorý prestal byť používaný v priebehu 3. stor. n. l.) rímska žaloba nebola abstraktnou formou, ale vždy vyjadrovala len určité subjektívne právo, t. j. každé subjektívne právo malo svoju žalobu.²

¹ Taktiež *petitio, vindicatio, condictio, querella*.

² Bližšie pozri: BĚLOVSKÝ, P.: *Obligace z kontraktu. Smlouva a její vymahatelnost v římském právu*. Praha : Auditorium, 2021, s. 22-25; REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava : Iura edition, 2003, s. 106-107.

Cieľom príspevku nie je len predstaviť tieto kategórie žalôb, ale prostredníctvom interpolačnej metódy pokúsiť sa dokázať tézu, podľa ktorej v justiniánskom rímskom práve kritérium delenia na žaloby vecné a osobné nebolo také jednoznačné, ako v predchádzajúcom klasickom práve.

1. Vecné a záväzkové práva v klasickom a justiniánskom rímskom práve

Hoci vecné a záväzkové práva patrili do oblasti majetkových práv, v období klasického práva sa medzi sebou zreteľne odlišovali vo viacerých aspektoch.

Rimania nedefinovali kategóriu vecných práv, avšak z prameňov vyplýva, že za vecné práva (*iura in rem*) považovali len také vzťahy k určitej veci, pri ktorých existovala negatívna povinnosť ostatných subjektov do nich nezasahovať. Naproti tomu záväzkové práva vznikali len z osobného právneho vzťahu medzi veriteľom a dlžníkom, pričom pôsobili len proti dlžníkovi, a to na základe právom uznaného dôvodu. Inak povedané, vecné práva pôsobili proti každému a zabezpečovali trvalý výkon práva, zatiaľ čo osobné práva pôsobili len proti dlžníkovi a v zásade boli dočasné, nakoľko boli zamerané na jednorazové plnenie alebo množinu takýchto plnení.

Z formálneho (procesného) hľadiska na presadenie, prípadne ochranu vecných práv slúžili vecné žaloby (*actiones in rem*), naproti tomu na vymáhanie záväzkovoprávnych nárokov bolo potrebné použiť osobné žaloby (*actiones in personam*). V najstaršom legisakčnom procese, ktorý bol typický pre obdobie rímskej republiky (510 – 27 pred n. l.), žalobca pred magistrátom a za prítomnosti žalovaného slávnostne prehlasoval (*vindicatio*), že vec, o ktorú sa vedie spor (*res litigiosa*), je podľa kviritského vlastníctva jeho: „*Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio (...)*“.³ V neskoršom období formulového procesu žalobná žiadosť (*intentio*) neuvádzala žalovaného, avšak obsahovala podmienené tvrdenie žalobcovho vecného práva. Žalovaný nemal defenznú povinnosť a spolupôsobenie v spore mohol dokonca odmietnuť. Ako príklad uvidíme intenciu zo žalobnej formuly o vydanie veci: „*Si paret rem [označenie veci] qua de agitur ex iure Quiritium Auli Agerii*

³ K tomu pozri: BRITKO, R.: Počiatky súdnej ochrany subjektívnych práv v rímskom práve – päť legisakcií. In *Prvky a princípy rímskeho a kánonického práva*. Praha : Leges, 2016, s. 58.

esse neque ea restituetur (...)“ (Ak sa ukáže, že vec, o ktorú je spor, je kviritským vlastníctvom Aula Ageria, a ak nebude vrátená ...).⁴

V prípade vymáhania obligačnoprávných nárokov prostredníctvom legisakčného procesu, veriteľ (žalobca) pred magistrátom a dlžníkom vyhlásil existenciu svojho nároku: „*Aio te mihi sestertium decem milia dare oportere: id postulo aias aut neges*“ (Ja vyhlasujem, že ty mi musíš dať desaťtisíc sestercii: vyzývam ťa, aby si to uznal alebo poprel).⁵ Vo formulovom procese žalobná žiadosť (*intentio*) musela obsahovať meno žalovaného, ktorý bol povinný aktívne vstúpiť do sporu. Uvedieme príklad intencie zo žalobnej formuly o vymáhanie určitej dlhovanej sumy peňazí: „*Si paret, Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem milia dare oportere ...*“ (Ak sa ukáže, že Numerius Negidius má dať desaťtisíc sesterciov Aulovi Ageriovi ...).⁶

Z obsahového hľadiska predmetom vecných práv v oblasti rímskeho súkromného práva boli veci (*res in commercio*), s ktorými súkromné osoby mohli disponovať v rámci nimi uzatváraných právnych vzťahov. Naproti tomu predmetom osobných práv boli osoby, presnejšie konania osôb (*dare* – dať, *facere* – urobiť, *non facere* – neurobiť, *praestare* – poskytnúť), ale nie veci, hoci konania takýchto osôb – nazývané aj plneniami – smerovali k majetkovej výmene.

Pramene vzniku vecných a osobných práv boli taktiež rozdielne. Osobné práva mohli vzniknúť z kontraktu alebo deliktu (Gai Inst. 3, 88),⁷ t. j. len z typických právnych skutočností: verbálnych, literárnych, reálnych a konsenzuálnych kontraktov a určitých deliktov. Vecné práva – v klasickom období delené na vecné práva k vlastnej veci a vecné práva k cudzej veci – boli taktiež typizované a mohli vzniknúť len z typických oprávnení, ako napr. vlastnícke právo, služobnosti, záložné právo. Iné vecné práva vzniknúť nemohli. Je potrebné pripomenúť, že vznik niektorých vecných práv derivatívnym spôsobom súvisel s deľením vecí na *res Mancipi* a *res nec Mancipi*.⁸ Vlastnícke právo k Mancipi

⁴ Porovnaj KOVÁČIKOVÁ, J.: Reivindikačná žaloba pohľadom rímskeho práva. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013*, Bratislava : PraF UK, s. 1707. K tomu taktiež pozri: *Rei vindicatio per formulam petitoriam*. Dostupné na: <https://docplayer.org/62959758-Intentio-si-paret-fundum-quo-de-agitur-ex-iure-quiritium-auli-agerii-esse.html>.

⁵ BRTKO, R.: Počiatky súdnej ochrany subjektívnych práv v rímskom práve – päť legisakcií, s. 61.

⁶ Porovnaj LENEL, O.: *Das Edictum perpetuum ein versuch zu seiner wiederherstellung*. 3. Aufl. Leipzig : Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1927, 237 nach Gai Inst. 4, 41, 50.

⁷ „*Nunc transeamus ad obligationes, quarum summa divisio in duas species diducitur: omnis enim obligatio vel ex contractu nascitur vel ex delicto* (Gai Inst. 3, 88).

Teraz prejdime k záväzkom. Ich základné rozdelenie spočíva v rozlišovaní dvoch skupín: každý záväzok vzniká buď zo zmluvy alebo z deliktu.

⁸ Uvedené delenie zrušil až cisár Justinián.

pačným veciam (italské pozemky, najstaršie vidiecke pozemkové služobnosti, ťažné zvieratá, otroci) vznikalo prostredníctvom formálnych úkonov *mancipatio* a *in iure cessio*.

Vecné práva, ako vlastnícke právo a pozemkové služobnosti, boli scudziteľné viacerými spôsobmi. Naproti tomu civilné právo nedovoľovalo (s výnimkou dedičskej sukcesie) prevod pohľadávky alebo záväzku na inú osobu, pretože myšlienka vlastného prevodu pohľadávky na inú osobu odporovala osobnému charakteru rímskeho záväzku.

Niektoré z vyššie uvedených odlišností zanikli už v období klasického práva. Napríklad vplyvom rozvíjajúceho sa obchodu vznikla potreba umožniť prevod pohľadávky, čo právnici dokázali uskutočniť viacerými aj keď len nepriamymi spôsobmi (napr. *cessio*, *delegatio*, *novatio*). Počnúc koncom republiky za účelom hmotného zabezpečenia vdovy alebo nevydatých dcér boli do právneho poriadku zavedené určité vecné práva, ktoré nebolo možné scudziť: požívacie právo (*ususfructus*) a užívacie právo (*usus*), pričom uvedené práva podobne ako práva osobné boli právami dočasnými.

V neskoršom poklasickom a justiniánskom období pramene vzniku vecných a osobných práv už neboli tak jasne od seba odlišené, ako to bolo v klasickom práve. Napríklad zmluva (*contractus*) bola v období klasického práva len prameňom záväzku. Východorímsky cisár Zenon II. (474 – 491) zaviedol dedičný nájom (*emphyteusis*) ako zdediteľné a scudziteľné vecné právo *sui generis*, obsahom ktorého bolo oprávnenie užívať cudzí pozemok rovnako ako jeho vlastník. Takéto vecné právo cisár bez okolkov nazval zmluvou – „*contractus emphyteuseos*“, aby zvýraznil, že ide o konštitutívny dohovor na zavedenie nového práva.

„*Ius emphyteuticarium neque conductionis neque alienationis esse titulis addicendum, sed (...) conceptionem definitionemque habere propriam et iustum esse validumque contractum (...)*“, Imp. Zeno A. a Sebastiano PP. (C.J. 4, 66, 1).

Dedičný nájom (*ius emphyteuticarium*) by sa nemal pripájať k titulom o nájme alebo scudzení, ale (...) má svoju vlastnú koncepciu a definíciu, a je spravodlivou a platnou zmluvou (...).

Iné texty cisárskych konštitúcií z obdobia dominátu zas zaraďovali darovanie (*donatio*) medzi kontrakty, a to aj v tom prípade, že išlo o darovanie vecí.⁹ Niekedy pojem kontrakt v interpolovaných textoch justiniánskej kodifikácie slúžil: a) na označenie súhlasu so zriadením služobnosti; b) na nahradenie mancipácie a injurecessie; c) na označenie spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva. V tejto súvislosti uvedieme

⁹ Porovnaj ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Eredità e processo*. Milano : Giuffrè, 1946, s. 227.

dva fragmenty právnika Javolena, ktorých texty nachádzajúce sa v hranatých zátvorkách boli interpolované justiniánskymi kompilátormi.

„*Certo generi agrorum adquiri servitus potest, velut vineis, quod ea ad solum magis quam ad superficiem pertinet. ideo sublatis vineis servitus manebit: [sed si in contrahenda servitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria]*“ (Javol. D. 8, 3, 13 pr.).¹⁰

Služobnosť je možné nadobudnúť pre určité druhy pozemkov, napríklad pre vinice, pretože služobnosti sa vzťahujú skôr k pôde samotnej než k tomu, čo sa nachádza na jej povrchu. Z tohto dôvodu služobnosť sa zachováva aj vtedy, ak vinica bude odstránená. [Avšak, ak bolo v zmluve o zriadení služobnosti dohodnuté niečo iné, bude nevyhnutné použiť námietku zlého úmyslu].

„[*In omnibus rebus, quae dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium (...)*]“ (Javol. D. 44, 7, 55).¹¹

[Vo všetkých prípadoch, kedy sa prevádza vlastníctvo, musí existovať zhodný úmysel oboch zmluvných strán (...)].

Kritický pohľad na interpolované texty justiniánskej kodifikácie nás privádza k záveru, že pre klasických právníkov jediným podstatným znakom odlišujúcim vecné práva od osobných práv bola žaloba. Napriek tomu, že predmetom vecných práv nebolo vždy bezprostredné panstvo nad vecou, boli vždy chránené proti všetkým tretím (*erga omnes*) žalobou *in rem*. Osoba, proti ktorej vecná žaloba smerovala, bola vždy indiferentná (t. j. nemala defenzívnu povinnosť, v intencii žalobnej formuly sa neuvádzala) a bola vždy determinovaná len prostredníctvom veci, o ktorú sa viedol spor. Osobné práva chránené žalobou *in personam* sa vždy zakladali len na právnom vzťahu k určitým osobám a preto v intencii žalobnej formuly muselo byť vždy spomenuté konkrétne meno povinného.

2. Klasifikácia vecných a osobných žalôb v justiniánskom práve

Z citovaných textov Inštitúcií právnika Gaia (Gai Inst. 4, 2-3), ktoré sme uviedli v úvode príspevku, vyplýva, že tak vecné ako i osobné žaloby patrili v klasickom období do rámca civilného práva, čo potvr-

¹⁰ Porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I. Weimar : Hermann Böhlhaus Hachfolger, 1929, s. 106.

¹¹ Porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus III. Weimar : Hermann Böhlhaus Hachfolger, 1935, s. 370. Taktiež pozri: DE FRANCISCI, P.: *Trasferimento della proprietà. Storia e critica di una dottrina*. Padova : La Litotipo, 1924, s. 202.

dzujú nasledovné výrazy: a) *ius... competere*, v prípade vecných žalôb, b) *dare, facere, praestare oportere*, v prípade osobných žalôb.

Vecná žaloba je tá, ktorou vymáhame nejaké právo (Gai Inst. 4,3). Osobná žaloba je tá, ktorou žalujeme niekoho, kto je nám zaviazaný niečo DAŤ, UROBIŤ, POSKYTNÚŤ (zodpovedať, ručiť) (Gai Inst. 4,2). Gaius navyiac špecifikuje, že vecné žaloby sa nazývajú vindikácie (*vindicaciones*) a osobné žaloby kondikcie (*condiciones*).¹² Opakujeme, že uvedené delenie žalôb sa vzťahovalo len na oblasť civilného a nie honorárneho práva, čo nepriamo potvrdzuje aj §106 4. knihy Gaiových *Institutiones*.¹³

V klasickom období rímskeho práva sa teda stretávame aj s kategóriou žalôb honorárneho práva, ktoré sa opierali o prétorský edikt, avšak tieto žaloby tvorili osobitnú kategóriu. Konkrétne išlo o žaloby s fikciou (Gai Inst. 4, 37) alebo žaloby založené na opise skutkového stavu (Gai Inst. 4, 46) alebo žaloby so zámienou subjektov v žalobnej formule (Gai Inst. 4, 85-87).¹⁴

V neskoršom období vývoja rímskeho práva sa členenie žalôb – na žaloby vecné a osobné – neuzavrelo len do oblasti civilného práva, ale sa rozšírilo aj do oblasti honorárneho práva. Na takéto širšie uplatnenie rozlišovania žalôb zasahujúcich aj do sféry honorárneho práva nás upozorňuje text Justiniánskych inštitúcií, ktoré vznikli v záverečnej etape vývoja rímskeho práva v 6. stor. Nasledujúci text (Just. Inst. 4, 6, 3) rukolapne ilustruje, ako justiniánski právnici ponímali vecné žaloby, na ktoré klasickí právnici nazerali z iného uhla pohľadu.

„*Sed istae quidem actiones [poznámka autora, t. j. vecné a osobné], quarum mentionem habuimus, et si quae sunt similes, ex legitimis et civilibus causis descendunt. aliae autem sunt, quas praetor ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem quam in personam, quas et ipsas necessarium est exemplis ostendere. ecce plerumque ita permittit in rem agere, ut vel actor diceret, se quasi usucepisse quod usu non ceperit, vel ex diverso possessor diceret, adversariam suum usu non cepisse quod usu ceperit*“ (Just. Inst. 4, 6, 3).

„Žaloby [poznámka autora, t. j. vecné a osobné], ktoré sme uviedli, a pokiaľ existujú podobné, aj tie vznikajú zo zákonných a civilných dôvodov. Existujú však iné žaloby, ktoré dáva prétor k dispozícii na základe svojej jurisdikcie, vecné a osobné, ktoré musia byť objasne-

¹² Gai Inst. 4, 5.

¹³ „*Et si quidem imperio continenti iudicio actum fuerit, sive in rem sive in personam, sive ea formula, quae in factum concepta est (...)*“.

„A ak bolo konanie vedené z moci úradnej, či už na základe vecnej žaloby alebo osobnej, alebo žaloby založenej na opise skutkového stavu (...)“.

¹⁴ Bližšie pozri: KASSER, M.: „Ius honorarium“ und „Ius civile“. In ZSS 101 (1984) s. 1-112.

né na základe príkladov. Napríklad prétor často dovoľí žalovať vecnou žalobou, a to tak, že žalobca tvrdí, že vydržal vec, hoci ju nevydržal, alebo naopak držiteľ tvrdí, že jeho protivník nevydržal vec, hoci ju v skutočnosti vydržal¹⁵.

Uvedené rozšírenie delenia civilných žalôb – ku ktorému došlo v justiniánskom alebo už v poklasickom období – možno ilustrovať aj na príklade publiciánskej žaloby (*actio Publiciana*), ktorú zaviedol prétor Publicius v roku 76 pred n. l., keď sudcovi v žalobnej formule nariadil, aby v prospech žalobcu počítal s fikciou uplynutia vydržacej doby.¹⁶ Klasickí rímski právnici (ako napr. Gaius) ju do kategórie vecných žalôb nezaraďovali, lebo ju zahrnuli do skupiny fiktívnych žalôb (*actiones ficticiae*), a keď sa ňu neraz odvolávali, tak ju uvádzali bez akéhokoľvek prívlastku.¹⁷ Naproti tomu justiniánski kompilátori ju v Inštitúciách (Just. Inst. 4, 6, 3-4) zahrnuli medzi vecné žaloby prétorského pôvodu a začlenili ju medzi vecné žaloby preto, lebo išlo o žalobu obdobnú (*utilis*). Rovnaké počínanie justiniánskych kompilátorov možno pozorovať aj v inej časti justiniánskej kodifikácie, keď celý II. titul VI. knihy Digest pomenovali: *de publiciana in rem actione* (o publiciánskej vecnej žalobe).¹⁸

Jasné delenie civilných žalôb na vecné a osobné, ktoré nám zanechali klasickí právnici (Gai Inst. 4, 2-3), nebolo rešpektované justiniánskymi právníkmi aj v súvislosti s ochranou pozostalosti (*hereditas*). Dedičstvo malo pre rímskych právníkov charakter nehmotnej veci, hoci zahŕňalo aj hmotné veci a preto diskusia týkajúca sa zaradenia dedičskej žaloby (*petitio hereditatis*) medzi vecné alebo osobné žaloby nemala pre nich zmysel. Pôvodne predmetom dedičstva nebol len majetkový

¹⁵ Viacerí právní romanisti sa prikláňajú k názoru, že uvedený výňatok je upravený justiniánskymi právníkmi, napr. Albertario, Krüger, Ferrini. K tomu bližšie pozri: ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Eredità e processo*, s. 229.

¹⁶ Bližšie pozri: STURM, F.: Zur ursprünglichen Funktion der actio Publiciana. In *RIDA* 9 (1962) s. 357-416.

¹⁷ Porovnaj fragmenty II. titulu VI. knihy Digest.

¹⁸ V tejto súvislosti Interpoláčny index považuje fragment D. 6, 2, 7, 6 za interpolovaný.

„[*Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit*]“.

„[Publiciánska žaloba sleduje len vlastníctvo, a vôbec nie držbu]“.

Porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I., s. 89.

Podobný príklad rozšíreného neklasického delenia nachádzame v prípade inej prétorskej žaloby *actio Serviana*, ktorá bola pomenovaná podľa prétora Servia pôsobiaceho v 1. stor. pred n. l. a ktorú východorímski právnici zaradili medzi *actiones in rem*. Za týmto účelom interpolovali nasledovné fragmenty: D. 21, 2, 66 pr.; D. 20, 1, 16, 3; D. 10, 4, 3, 3; porovnaj BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha : Panorama, 1981, s. 79; porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I., s. 137, 385; LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus II. Weimar : Hermann Böhlau Hachfolger, 1931, s. 25.

substrát, ale tvorili ho aj rodinné náboženské povinnosti (*sacra familiaria*). Dedičstvo sa de facto celkom nikdy nestotožnilo s majetkom zomretého aj preto, lebo na dediča neprechádzali vecné práva osobnej povahy, ako napr. *usus, ususfructus*, a záväzky osobnej povahy, ako napr. *societas, delicta*. Justiniánske právo malo tendenciu ponímať dedičstvo ako majetkovú entitu a preto badať snahy o jeho zaradenie do oblasti majetkových práv. V prameňoch justiniánskeho práva nachádzame niekoľko príkladov zaradenia dedičskej žaloby. V interpolovanom texte Digest je v zásade zaradená do kategórie vecných žalôb:

„*Petitio hereditatis, etsi in rem actio sit, habet tamen praestationes quasdam personales (...)*“ (Ulp. D. 5, 3, 25, 18).

„Dedičská žaloba, hoci je žalobou vecnou, stále obsahuje určité osobné plnenia“.

Iný text ju zas označuje ako „*actio mixta personalis*“.

„*Hereditatis petitionem, quae adversus pro herede vel pro possessore possidentes exerceri potest, praescriptione longi temporis non submoveri nemini incognitum est, cum mixtae personalis actionis ratio hoc respondere compellat*“, Imperatores: Diocletianus, Maximianus (C.J. 3, 31,7 pr).

Z uvedených textov vyplýva, že byzantskí právnici si boli vedomí toho, že dedičská žaloba nepredpokladala len existenciu vecného práva, ale aj druh a kvalitu dediča, a preto ju raz identifikovali ako vecnú žalobu, inokedy zas ako vecnú žalobu obsahujúcu určité osobné plnenia alebo inokedy ako osobnú žalobu zmiešanú. Tento posledný druh žaloby (t. j. *actio mixta personalis*) je potrebné hodnotiť v kontexte slov Justiniánskych inštitúcií, ktoré dedičskú žalobu dávajú do súvisu s rozdelením pozostalosti:

„*Quaedam actiones mixtam causam optinere videntur tam in rem quam in personam. Qualis est familiae erciscundae actio, quae competit coheredibus de dividenda hereditate: item communi dividundo, quae inter eos redditur inter quos aliquid commune ex quacumque causa est, ut id dividatur: item finium regundorum, quae inter eos agitur qui confines agros habent. In quibus tribus iudiciis permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono et aequo adiudicare et, si unius pars praegravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare*“ (Just. Inst. 4, 6, 20).

„Niektoré žaloby majú očividne zmiešanú povahu tak vecnoprávne ako aj osobnoprávne. Takou žalobou je žaloba o rozdelenie dedičstva, ktorá je k dispozícii spoludedičom na rozdelenie pozostalosti. Podobne aj žaloba na rozdelenie, ktorá patrí tým, medzi ktorými existuje spoluvlastníctvo (...). Ďalej žaloba o úprave hraníc medzi susedmi (...). Pri týchto troch žalobách sa sudcovi umožňuje vec podľa práva a slušnosti

priznať jednému a ak sa ukáže, že priznaný podiel jedného prekračuje jeho oprávnenie, aby ho odsúdil na určitú sumu na vyrovnanie v prospech druhého“.

Východorímski právnici delenie žalôb na vecné a osobné generalizovali aj tým spôsobom, že do tejto klasifikácie zaradili aj tzv. žaloby o rozdelenie určitej veci, ktoré slúžili na vymáhanie tak vecnoprávných nárokov (dedičské alebo spoluvlastnícke podiely, hraničný pás medzi dvoma pozemkami, ktorý bol v držbe susediaceho vlastníka) ako aj osobnoprávných nárokov (spoludedičia, spoluvlastníci, susediaci vlastníci). Prikláňame sa k názoru, že klasickí právnici nedospeli k takej vecnej žalobe, ktorá by vyžadovala a chránila osobný vzťah.

Justiniánske zovšeobecnenie delenia žalôb na vecné a osobné možno vidieť aj vo vzťahu k niektorým opatreniam prétora, ktoré v klasickom období neboli ani žalobami (išlo o interdikty alebo zákaz pokračovať v stavbe). V justiniánskom práve, v ktorom došlo ku korekcii v chápaní držby, sa jej ochrana uskutočňovala prostredníctvom žalôb (išlo o petitórne spory). Justiniánske právo (ktoré malo tendenciu deliť všetky žaloby z hľadiska ich vecnoprávnosti alebo ich osobnoprávnosti) pri petitórnej ochrane držby došlo k zaujímavému záveru nachádzajúcim sa v nasledovnom celkom interpolovanom Ulpianovom fragmente.

„[*Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt*]“ (Ulp. D. 43, 1, 1, 3).¹⁹

„[Všetky interdikty, hoci sú koncipované k veci (*in rem*), sa aplikujú s účinkami pre osoby]“.

Uvedený Ulpianov upravený text obsahuje skutočné protirečenie nielen z hľadiska pojmov: „žaloby“ na ochranu držby, hoci sú vecné, sa aplikujú na osoby.²⁰

V prípade vyslovenia súkromného zákazu pokračovať v stavbe (*operis novi nuntiatio*) vlastníka pozemku, ktorý sa cítil v dôsledku stavby na cudzom pozemku obmedzovaný, bol oprávnený vysloviť uvedený zákaz. Po vyslovení zákazu bol stavebník povinný okamžite stavbu zastaviť a oznamovateľ zas podať návrh na začatie petitórneho sporu, o povahe ktorého hovorí ďalší upravený Ulpianov text:

¹⁹ Porovnaj LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus III, s. 274.

²⁰ Bližšie pozri: FERCIA, R.: „Actiones“ ed „actio utilis ex causa interdicti“: vicende storiche, anomalie, opacità. In *Diritto @ Storia* 8 (2009). Dostupné na: <https://www.dirittoestoria.it/8/Tradizione-Romana/Fercia-Actio-utilis-ex-causa-interdicti.htm>; ALBERTARIO, E.: Contributi allo studio della procedura civile giustiniana 1. „Actiones“ e „interdicta“. In *Rivista italiana di scienze giuridiche* 52 (1912) 13 a nasl.

„*Operis novi nuntiatio in rem fit, non in personam: et ideo furioso et infanti fieri potest nec tutoris auctoritas in ea nuntiatione exigitur*“ (Ulp. D. 39,1, 10).

„Oznámenie o zákaze pokračovať v stavbe je konaním *in rem*, nie *in personam*: preto môže byť vznesené voči bláznovi a dieťaťu, pričom sa nevyžaduje autorizácia jeho poručníka“.

Je vysoko nepravdepodobné, že by klasickí právnici rozšírili terminológiu vecných žalôb aj na túto oblasť okrem iného aj preto, lebo oznámenie (*nuntiatio*) sa nemuselo zakladať len na porušení vecného práva, ale i práva verejného.

Tendencie justinánskych právníkov klasifikovať všetky žaloby do kategórie *actiones in rem* alebo *actiones in personam*, by sme mohli demonštrovať aj na príklade iných žalôb, o ktorých by klasickí právnici takýmto spôsobom nikdy neuvažovali. V tejto súvislosti ešte uvedieme príklad justiniánskej žaloby nazvanej *actio Pauliana*, ktorú mal k dispozícii poškodený veriteľ proti nadobúdateľovi na vrátenie podvodne scudzeného majetku insolventného dlžníka (*fraus creditorum*). Podľa názoru viacerých romanistov²¹ je táto žaloba výsledkom dvoch klasických inštitútov, a to *restitutio in integrum* a *interdictum fraudatorium*, ktoré z technického hľadiska neboli žalobami, ale prostriedkami prétorskej mimožalobnej ochrany. Justiniánske právo v snahe zovšeobecniť koncept žaloby pauliánsku žalobu začlenilo do rámca *actiones in rem*, a to aj napriek tomu, že slúžila na ochranu veriteľov a že pasívna legitímácia v tejto žalobe bola obmedzená.²²

Záver

Členenie civilných žalôb na *actiones in rem* a *actiones in personam* malo v klasickom rímskom práve jednoznačný základ. Vecná žaloba predpokladala existenciu vecného práva, osobná žaloba zas záväzok a preto počas klasického obdobia aj vecné práva na jednej strane a záväzkové práva na strane druhej zostali nezameniteľné, a to tak z hľadiska rozdielneho obsahu ako aj z hľadiska rozdielnej žaloby. Za účelom podpory, doplnenia alebo opravy civilného práva rímski prétori v rámci svojej činnosti v oblasti súdnictva zaviedli do právneho života aj celkom osobitnú kategóriu žalôb honorárneho práva. Okrem toho je

²¹ Porovnaj LENEL, O.: *Das Edictum perpetuum ein versuch zu seiner wiederherstellung*, s. 435-440.

²² Porovnaj Just. Inst. 4, 6, 6; PALUMBO, F.: *L'Actio Pauliana. Nel diritto romano e nel diritto vigente*. Napoli : Alberto Morano, 1935, 190 s.

nutné poznamenať, že v klasickom období každá žaloba civilného práva vždy vyjadrovala len určité subjektívne právo, t. j. každé subjektívne právo malo svoju vlastnú žalobu.

V justiniánskom práve sa pojem žaloby viac zovšeobecnil: žaloba sa síce nestala abstraktným prostriedkom na ochranu akéhokoľvek subjektívneho práva (ako v modernom občianskom práve), ale hranica odlišujúca vecné žaloby od žalôb osobných už nebola zreteľne vyznačená a v niektorých prípadoch sa nedala ani rozoznať, na čo sme poukázali vo viacerých príkladoch.

Justiniánski právnici vynaložili veľké úsilie na to, aby v duchu svojej doby scholasticky systematizovali všetky žaloby (vrátane žalôb prétorských) z hľadiska ich vzťahu k veci (*res*) alebo ich vzťahu k osobe (*persona*), t. j. z hľadiska ich vecnoprávnosti alebo osobnoprávnosti. A preto žaloby, ktoré predtým mali zreteľne svoju vlastnú individualitu, ako napr. dedičská žaloba alebo žaloby zamerané na rozdelenie vecí, boli násilne systematizované podľa tohto nového kritéria. Napr. dedičská žaloba bola v justiniánskom práve nazvaná raz ako vecná žaloba, ktorá obsahuje osobné plnenia, inokedy zas ako zmiešaná osobná žaloba (*actio mixta personalis*); alebo rozdeľovacie žaloby mali dva predmety, a to vec (*res*) a plnenia (*praestationes*).

Snahe justiniánskych právníkov o usporiadanie všetkých žalôb z hľadiska ich vecnoprávnosti a osobnoprávnosti napomohli tri skutočnosti. V období dominátu fakticky zaniklo delenie medzi právom civilným a právom honorárnym, teda delenie, ktoré síce prežilo v podobe historickej spomienky, ale nie v podobe živej reality. Druhou favorizujúcou skutočnosťou bolo zlúčenie civilných a honorárnych žalôb do jedného celku, na čo napr. poukazuje aj začlenenie publiánskej žaloby do kategórie vecných žalôb, teda zaradenie pôvodne prétorskej žaloby, ktorá v období klasického práva bola považovaná za žalobu fiktívnu. Poslednou skutočnosťou bolo už spomínané zovšeobecňovanie konceptu samotnej žaloby, do ktorého východorímski právnici subsumovali aj niektoré mimožalobné prostriedky prétorskej ochrany, ktoré pôvodne žalobami v technickom zmysle neboli: interdikty, zákaz pokračovať v stavbe, navrátenie do predošlého stavu. Takéto nové žaloby boli taktiež klasifikované na základe kritéria klasického práva medzi *actiones in rem* alebo *actiones in personam*. Na záver možno s istotou konštatovať, že od čias panovania východorímskeho cisára Justiniána rozlišovanie medzi žalobami vecnými a osobnými už nikdy nedosiahlo jasnosť klasického rímskeho práva.

Použitá pramene a literatúra

1. Corpo del diritto. Corredato delle note di Dionisio Gotofredo e di C. E. Freiesleben altrimenti Ferromontano con le varianti delle leggi e con la conciliazione delle stesse fra loro. Volume III. Digesto. Napoli : Vincenzo Pezzuti editore, 1856, 1268 s.
2. Corpo del diritto. Corredato delle note di Dionisio Gotofredo e di C. E. Freiesleben altrimenti Ferromontano con le varianti delle leggi e con la conciliazione delle stesse fra loro. Volume IV. Digesto. Napoli : Achille Morelli editore, 1857, 828 s.
3. Corpo del diritto. Corredato delle note di Dionisio Gotofredo e di C. E. Freiesleben altrimenti Ferromontano con le varianti delle leggi e con la conciliazione delle stesse fra loro. Volume V. Digesto. Napoli : Achille Morelli editore, 1857, 1368 s.
4. Corpo del diritto. Corredato delle note di Dionisio Gotofredo e di C. E. Freiesleben altrimenti Ferromontano con le varianti delle leggi e con la conciliazione delle stesse fra loro. Volume VI. Digesto. Napoli : Achille Morelli editore, 1858, 1302, s.
5. Corpo del diritto. Corredato delle note di Dionisio Gotofredo e di C. E. Freiesleben altrimenti Ferromontano con le varianti delle leggi e con la conciliazione delle stesse fra loro. Volume VIII. Codice. Napoli : Achille Morelli editore, 1860, 1292 s.
6. Corpo del diritto. Corredato delle note di Dionisio Gotofredo e di C. E. Freiesleben altrimenti Ferromontano con le varianti delle leggi e con la conciliazione delle stesse fra loro. Volume IX. Codice. Napoli : Achille Morelli editore, 1861, 1379 s.
7. Gaius: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*, preklad Kincl, J., Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, 326 s.
8. *Justiniánske inštitúcie*, preklad Blaho P., Trnava : Iura Edition, 2000, 439 s.
9. ALBERTARIO, E.: Contributi allo studio della procedura civile giustiniana I. „Actiones“ e „interdicta“. In *Rivista italiana di scienze giuridiche* 52 (1912) 13 a nasl.
10. ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Eredità e processo*. Milano : Giuffrè, 1946, 446 s.
11. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha : Panorama, 1981, 507 s.
12. BĚLOVSKÝ, P.: *Obligace z kontraktu. Smlouva a její vymahatelnost v římském právu*. Praha : Auditorium, 2021, s. 359 s.
13. BRTKO, R.: Počiatky súdnej ochrany subjektívnych práv v rímskom práve – päť legisakcií. In *Prvky a princípy rímskeho a kánonického práva*. Praha : Leges, 2016, s. 50-70.
14. DE FRANCISCI, P.: *Trasferimento della proprietà. Storia e critica di una dottrina*. Padova : La Litotipo, 1924, 276 s.
15. FERCIA, R.: „Actiones“ ed „actio utilis ex causa interdicti“: vicende storiche, anomalie, opacità. In *Diritto @ Storia* 8 (2009). Dostupné

na: <https://www.dirittoestoria.it/8/Tradizione-Romana/Fercia-Actio-utilis-ex-causa-interdicti.htm> .

16. KASSER, M.: „Ius honorarium“ und „ius civile“. In *ZSS* 101 (1984) s. 1-112.
17. KOVÁČIKOVÁ, J.: Reivindikačná žaloba pohľadom rímskeho práva. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013. s. 1705-1710.
18. LENEL, O.: *Das Edictum perpetuum ein versuch zu seiner wiederherstellung*. 3. Aufl. Leipzig : Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1927, 579 s.
19. LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I. Weimar : Hermann Böhlau Hachfolger, 1929, 402 s.
20. LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus II. Weimar : Hermann Böhlau Hachfolger, 1931, 326 s.
21. LEVY, E., RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus III. Weimar : Hermann Böhlau Hachfolger, 1935, 600 s.
22. PALUMBO, F.: *L'Actio Pauliana. Nel diritto romano e nel diritto vigente*. Napoli : Alberto Morano, 1935, 190 s.
23. REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. vyd. Bratislava : Iura edition, 2003, 497 s.
24. STURM, F.: Zur ursprünglichen Funktion der actio Publiciana. In *RIDA* 9 (1962) s. 357-416.